

PM9: Trh práce a nezaměstnanost

9.1. Trh práce

Trh práce se řídí stejnými zákonitostmi jako ostatní trhy, nicméně má řadu specifických rysů, které jsou projevem zvláštností výrobního faktoru práce. Práce je jedním ze zdrojů, ale neexistuje sama o sobě. Práci konají lidé, nositelé schopnosti pracovat (pracovní síly). Koupě výrobního faktoru práce se sjednává s jejím vlastníkem a cenou je mzda.

I v případě hledání odpovědi na otázku jak se utváří mzda, musíme vycházet z ujasnění motivace obou stran trhu.

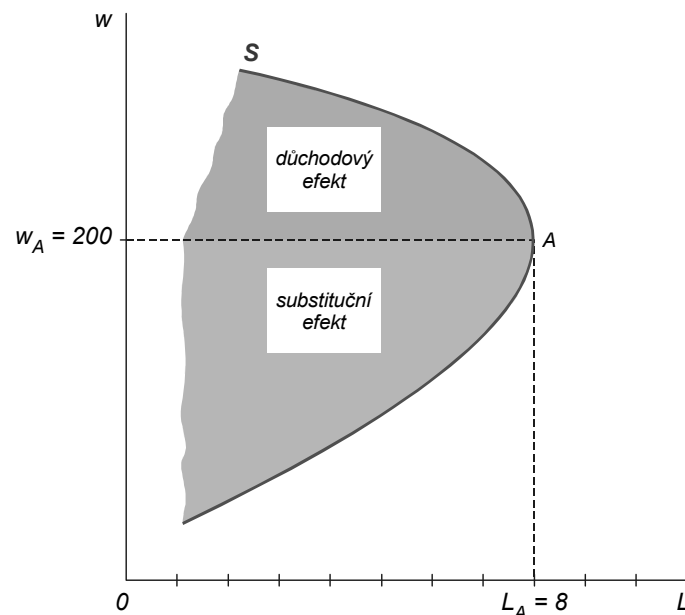
Co motivuje nabídku práce a poptávku po práci.

Poptávka po práci je určena jako u každého výrobního faktoru mezním produktem, tedy mezním produktem práce. Podnikatel je ochoten a má zájem najímat práci, jestliže příjem z mezního produktu bude větší než náklady na její získání. Dojde-li k rovnosti, nemá zájem o dodatečné jednotky práce. Poptávka se utváří v závislosti na množství ostatních výrobních faktorů a jejich vzájemných poměrech.

Nabídka práce je na trhu zastoupena domácnostmi a i v tomto případě platí, že ochota pracovat je výrazem poznání, že efekt, který z konání práce plyne, je větší než oběť, která je spojena s jejím konáním. Efektem vynakládání práce je mzda, peněžní ocenění vynaložené práce, resp. jejího mezního produktu. Východiskem porovnávání, o které se opírá rozhodnutí o tom, zda práce bude nabídnuta, není suma peněžních prostředků (*nominální mzda*), ale tzv. **reálná mzda**. **Ta vyjadřuje koupěschopnost nominální mzdy, kolik zboží a služeb si může její příjemce nakoupit.**

Tyto okolnosti ovlivňují specifický tvar nabídkové křivky, který je znázorněn na obrázku č. 10-4.

Obrázek: Nabídka práce

Jestliže **w** je reálná mzda a **L** množství práce na trhu, potom průběh nabídkové křivky ukazuje, že s rostoucí reálnou mzdou roste i množství nabízené práce. Nabídka práce je pod vlivem tzv. **substitučního efektu**. Domácnosti jsou rostoucím důchodem motivovány a zvyšují nabídku práce.

Tento vývoj je zastaven při určité výši reálné mzdy (w_A), dochází ke zlomu a rostoucí reálná mzda způsobuje omezování nabídky práce. Co je příčinou tohoto jevu?

Odpověď získáme, budeme-li na nabídku práce skutečně pohlížet jako na nabídku domácností, nikoliv jako na nabídku jednotlivce. Jestliže se domácnost dostane do situace, kdy její člen (členové) pobírají vysokou reálnou mzdu, dochází k běžnému jevu, domácnost upřednostní u svého člena „volný čas“ před nabídkou práce. „Volný čas“ je využit na práce spojené se zabezpečením chodu domácnosti, péčí o děti atd. Toto upřednostnění může být dočasné (než důvody pomínou). Uvedený jev je způsoben **důchodovým efektem**, který se od určité výše důchodu může diferencovaně projevit a statisticky je zjistitelný.

Trh práce byl průkazně nedokonalý dávno před tím, než ekonomická teorie věnovala pozornost problematice nedokonalosti trhu. Reálný trh práce je významně ovlivněn tím, že **mzda je specifickou cenou, která plní významnou reprodukční funkci**. Z těchto důvodů je silně omezen možný pohyb mzdy směrem dolů, nemá tendenci oscilovat, naopak, prostřednictvím smluv je vyvíjen silný tlak na minimálně uchování výše reálných mezd.

Fakticky od průmyslové revoluce, která vytvořila předpoklady pro nabídku nekvalifikované pracovní síly, provází trh práce převaha nabídky nad poptávkou. Důležitými faktory ovlivňujícími celkovou situaci na trhu práce jsou:

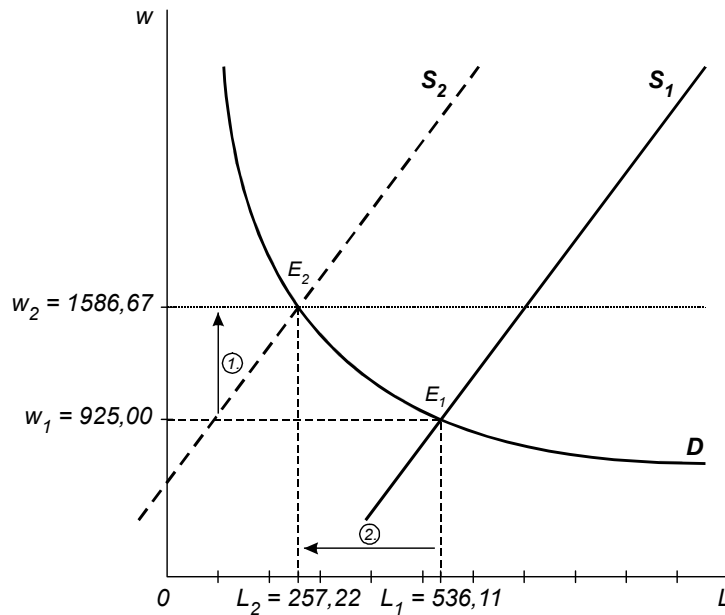
- vynakládání práce je prostředkem získání statků nutných k uspokojování potřeb,
- nabídka práce je podmíněna vývojem mimoekonomických (zejména demografických a sociálních) faktorů
- poptávka po práci je determinována výslovně ekonomickými souvislostmi plynoucími z využívání práce v kombinaci s ostatními výrobními faktory.

Volba na straně těch, kteří práci nabízejí, je výrazně omezená, nebudeme-li přihlížet k souvislostem důchodového efektu. Výjimky mohou být sice v určité situaci celkem běžné, nicméně se jedná o situace nežádoucí z hlediska fungování sociálně-ekonomického systému. Např. část populace se rozhodne získat prostředky jinou cestou, než legální ekonomickou aktivitou v hospodářství. Jiným případem mohou být situace, kdy výše sociálních podpor se natolik přiblížila mzdě, kterou je možno získat vynakládáním práce, že rozdíl mezi nimi k vynakládání práce nemotivuje.

Významným prvkem působícím na trhu práce jsou i odbory, které usilují především o prosazení svého vlivu na utváření mzdy. Mzdová oblast je také pod vlivem státní regulace. Důsledkem je nepružnost (strnulost) projevující se jak na straně nabídky, tak i na straně poptávky. Tato nepružnost je dále podporována omezenou zastupitelností pracovních sil. *Pod vlivem ekonomických, sociálních i politických faktorů se na trhu práce prosazuje nepružnost mzdy směrem dolů.*

I přes výše uvedené vlivy tržní mechanismus na trhu práce funguje, což si můžeme ilustrovat na jednom z typických příkladů reálného trhu práce, kde se velmi často projevuje snaha odborů o zvýšení mzdy. Podívejme se, jaké důsledky takové opatření vyvolá.

Obrázek: Změna rovnováhy při zákonném zvýšení mzdy

Na obrázku č. 10-5 je **L práce a w je mzda**. Původní mzda je w_1 , po zákonném opatření vzrostla na hodnotu w_2 . Množství původně poptávané práce je L_1 , při nové mzdové hladině klesá na úroveň L_2 . E_1 je bod původní rovnováhy a E_2 odpovídá situaci, která na trhu vznikne. Byl by to rovnovážný bod trhu, kdyby poklesla nabídka práce (posun S doleva), **ale k jejímu poklesu nedošlo**.

Jestliže dochází k vnějšímu zásahu do tržního prostředí, následuje adaptace systému na zásah, která zpochybní původní dopad opatřením sledovaný. V našem případě byla při množství L_1 zvýšena mzda na úroveň w_2 . Firma se přizpůsobí tím, že omezí poptávku po práci na rozměr L_2 . Výsledkem jsou tedy vyšší mzdy, ale pro méně zaměstnanců. Jestliže omezení poptávky není možno realizovat (např. je znemožněno kolektivními smlouvami), bude si firma hledat kompenzaci růstu mzdových nákladů snížením nemzdových výdajů v oblasti širších pracovních podmínek. Dopad výše uvedeného zásahu závisí i na pružnosti poptávkové křivky.

9.2. Nezaměstnanost

Nezaměstnanost bývá často označována za projev poruch na trhu práce a její rozsah se měří ukazatelem **míry nezaměstnanosti**:

$$n = \frac{N}{L} \cdot 100$$

kde: n – je míra nezaměstnanosti [%]
 N – počet nezaměstnaných
 L – celkový počet práceschopných, kteří pracují nebo se ucházejí o pracovní místo, tzn. ekonomicky aktivní obyvatelstvo (zaměstnaní + nezaměstnaní)

Dalším ukazatelem je míra ekonomické aktivity (participace), která znázorňuje strukturu trhu práce

$$ea = \frac{L}{D} * 100$$

ea – míra ekonomické aktivity [%]
 L – ekonomicky aktivní obyvatelstvo (zaměstnaní a nezaměstnaní; 15 až 64 let)
 D – počet dospělých (15 a více let)

Problematika nezaměstnanosti, její existence a příčin, patří již dvě století k problémům, jímž ekonomie věnuje pozornost. Proto se i její pojetí vyvíjí.

Při analýze trhů práce se rozlišují tři rozdílné typy nezaměstnanosti, a to:

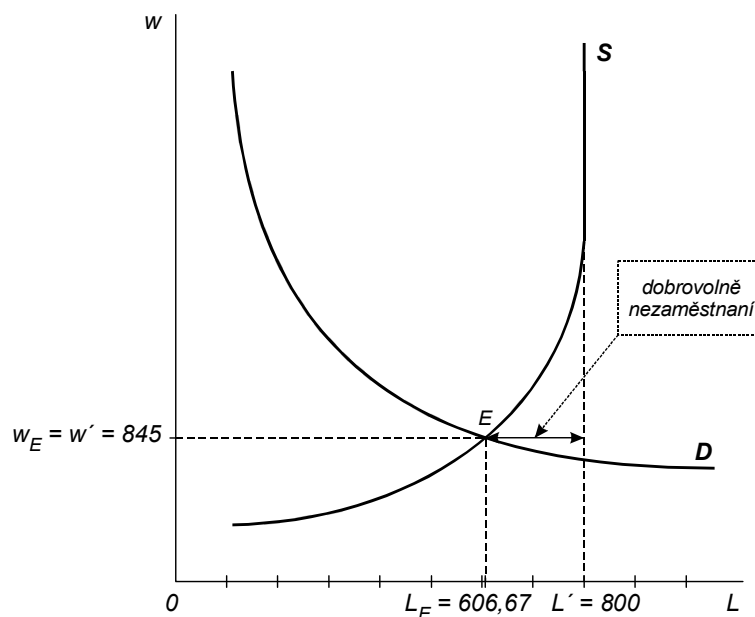
- **frikční nezaměstnanost**, která vzniká v důsledku neustálého pohybu lidí mezi místy či pracovními příležitostmi. Svoji roli zde hraje i nedostatečná informovanost osob hledajících práci o nabídce vhodných pracovních příležitostí.
- **strukturální nezaměstnanost**, tzn., že profesní segmentace nabídky na trhu práce není v souladu se strukturou poptávky po práci. Jedná se o příčiny, jejichž vliv se prohlubuje s technickým pokrokem a různou dynamikou vývoje jednotlivých odvětví.
- **cyklická nezaměstnanost**, která souvisí s cyklickým kolísáním výkonu ekonomiky. V období hospodářských poklesů tato složka narůstá, naopak při růstu výkonnosti ekonomiky je potlačována.

Vedle uvedených typů a vlivů je možno vymezit i některé další, např. **sezónní práce** působí na vývoj nezaměstnanosti a růst nabídky práce v určitých časových obdobích.

Od vydání Keynesovy „Obecné teorie zaměstnanosti, úroku a peněz“ (1936), se rozlišuje **tzv. dobrovolná a nedobrovolná nezaměstnanost**.

Dobrovolná nezaměstnanost znamená, že je upřednostněna nějaká jiná aktivita a tedy volný čas, před konáním práce. Dobrovolně nezaměstnaní mohou mít nabídky pracovních příležitostí, ale aktivně hledají jiné, zpravidla lépe placené místo, za daných mzdových podmínek nejsou ochotni pracovat a upřednostní volný čas. Pokud by trh práce byl dokonale konkurenční, pak by utváření rovnováhy dospělo k řešení, kdy nezaměstnanost by byla v delším období pouze dobrovolná.

Obrázek: Dobrovolná nezaměstnanost

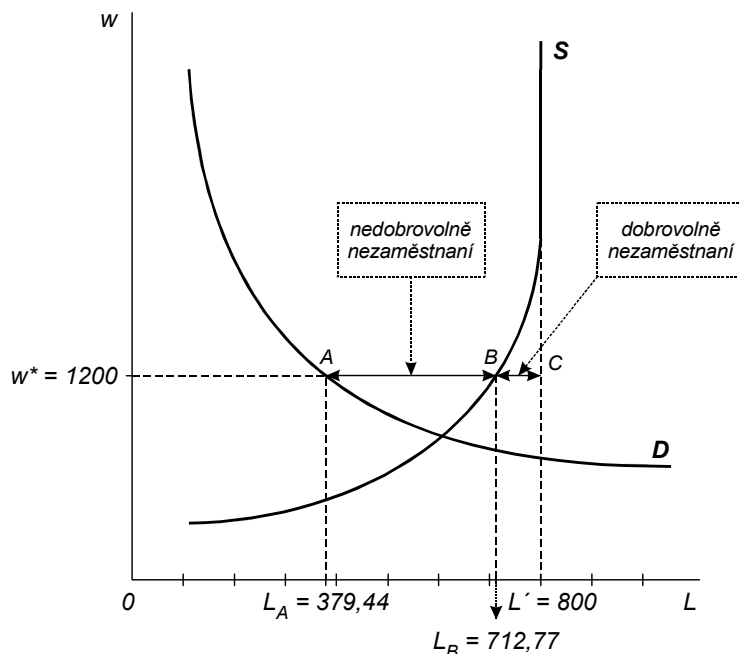

Počet zaměstnaných je znázorněn úsečkou $0L_E$. Úsečka L_EL' , zobrazuje rozsah dobrovolné nezaměstnanosti, tzn. ty, kteří při dané mzdě nejsou ochotni pracovat. L' je ekonomicky aktivní obyvatelstvo.

Termín dobrovolná nezaměstnanost je také často užíván pro označení stavu, kdy počet nezaměstnaných je nižší nebo roven počtu volných pracovních míst. Tedy situace, kdy ten, kdo hledá práci, by mohl pracovat.

Existence nepružných mezd vyvolává poruchu v podobě nedobrovolné nezaměstnanosti. Je porušen čistící efekt trhu práce. Pokud se podíváme na náš obrázek, snadno můžeme identifikovat skutečnost, která nastane, pokud mzdy uvíznou na vyšší hladině, než odpovídá stavu rovnováhy trhu práce. Tuto souvislost naznačuje následující zobrazení (obrázek č. 10-7) a vyšší mzdová hladina je označena w^* . Vidíme, že především je zaměstnáno méně obyvatel než při volných mzdách, kdy by se utvořila rovnováha v průsečíku nabídky a poptávky. Současně však vzniká přebytek nabídky práce, který zobrazuje *ty, kteří jsou ochotni při této mzdové sazbě pracovat, ale neexistuje pro ně pracovní příležitost*. w^*A jsou zaměstnaní, AB je rozsah nedobrovolné nezaměstnanosti. BC jsou ti, kteří nejsou při dané mzdě ochotni pracovat, tedy představují dobrovolnou nezaměstnanost.

Obrázek: Důsledek nepružných mezd na nezaměstnanost

I když na trhu práce působí tržní mechanismus, není vývoji nezaměstnanosti ponechán volný průběh. Nezaměstnanost je společností vnímána jako významná porucha představující sociální i politický problém.

Proto se hospodářská politika orientuje i na cíle v oblasti zaměstnanosti. Snahou je vytvářet předpoklady pro co nejnižší úroveň ukazatele míry nezaměstnanosti. *Politika tzv. plné zaměstnanosti* usiluje o udržování ukazatele na úrovni **přirozené míry nezaměstnanosti**.

Přirozená míra nezaměstnanosti představuje nejvyšší udržitelnou úroveň zaměstnanosti a odpovídá ukazateli míry nezaměstnanosti v podmínkách kdy ekonomika optimalizuje svůj výkon (dosahuje výkonu na úrovni tzv. *potenciálního produktu* – je definován jako nejvyšší udržitelný výkon ekonomiky za podmínek daného množství a kvality vstupů). Těmito otázkami se podrobněji zabývá makroekonomie. Otázka, pomocí jakých nástrojů má být dosaženo uvedeného stavu, je předmětem sporu, neboť k jejímu řešení je možno přistupovat z pozic různých teoretických východisek. V zásadě je při řešení problému nezaměstnanosti možno stimulovat poptávku po práci (přímo nebo prostřednictvím vlivů na tržní prostředí) nebo snižovat nabídku práce. Tyto přístupy, cíle a nástroje je nutno posuzovat v kontextu celkové koncepce hospodářské politiky státu. Při jejím rozboru se k problematice řešení nezaměstnanosti vrátíme.